

## PERKÁTA, EGY NEM SZOKVÁNYOS KÖZÉPKORI LELŐHELY

KOVÁCS LORÁND OLIVÉR

2009 és 2011 között útépitést megelőző régészeti feltárások folytak a mai Perkáta északi szélén.<sup>1</sup> A Dunántúlon, az egykori kun Hantos szék területén található lelőhely már az 1990-es évek közepe óta ismert,<sup>2</sup> ám az, hogy a helyszínen egy középkori templom és a hozzá kapcsolódó temető is azonosítható, a 2007–2008-as örökségvédelmi hatástanulmány új eredménye volt.<sup>3</sup> A lelőhelyen több korszak emlékei kerültek elő. Késő bronzkori településrészlet és temető (1. temető), késő vaskori kelta településrészlet, középkori falu és temetői (2–5. temetők), valamint két kora újkori temető (6–7. temetők) nyomvonalba eső részeinek feltárását végeztük el.

A középkori település, temploma és temetői két dombon és a Pistolai-patak két oldalán terültek el, mintegy 78 hektáron. Az ásatás a falu és temetői régészeti-kutatási szempontból talán legizgalmasabb részeit érintette. A település központján vezetett keresztül az átlagosan 60 méter széles, több kilométer hosszú, 6 hektár nagyságú feltárható terület, érintve, sőt szinte teljes egészében magába foglalva a falu minden fontosabb részét. A legjelentősebb újdonságokat a középkori temetkezések hordozták. Mintegy 5000 elhunyt feküdt több rétegben egymásra ásott sírokban, illetve csontkamrákban<sup>4</sup> elhelyezve, a 2–5. számú középkori temetőkben. Ezzel a sírszámmal a lelőhely Európa egyik legnagyobb középkori-későközépkori, régészeti feltárás és tudományos feldolgozás alatt lévő temetőkomplexuma.

A feltárás lehetőséget teremtett arra, hogy megismerjük egy, a 10. század végén – 11. század elején létrejött középkori falu életét, amelyben fontos változást hozott a dunántúli kunok betelepítése, majd a település élete a török hódoltsággal ért véget. A már ismert Perkáta Közhalmi-dűlőbeli, másik középkori Perkáta,<sup>5</sup> vagyis az okleveles adatokból azonosítható Kétkerkáta<sup>6</sup> településrészével együtt sokkal pontosabb kép vázolható fel egy, az Árpád-kortól a török hódoltságig két helyszínen is létező település életéről, történetéről.

1. kép: Légifelvétel az ásatásról  
(2010; fotó: Rákóczi Gábor)



<sup>1</sup> A megelőző feltárást a Magyar Nemzeti Múzeum – Nemzeti Örökségvédelmi Központ végezte. Ásatásvezető: Kovács Loránd Olivér. Konzulens Dr. Hatházi Gábor. Közreműködtek (többek közt): Ács Zsófia, Dávid Áron, Gelencsér Ákos.

<sup>2</sup> *Perkáta története*, szerk. Erdős Ferenc – Hatházi Gábor (Perkáta: Polgármesteri Hivatal, 1996).

<sup>3</sup> A NIF Zrt. részére 2007-ben készítette Reményi László, amelyet 2008-ban Stibrányi Máté újabb adatokkal egészített ki.

<sup>4</sup> Csontkamrának, ossariumnak (lat.) nevezzük azokat a helyeket, ahová a későbbi temetkezésekkel, építkezésekkel megbolygatott elhunytak maradványait összegyűjtötték.

<sup>5</sup> Hatházi Gábor: *A kunok régészeti emlékei a Kelet-Dunántúlon*. Opuscula Hungarica V. (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2004).

<sup>6</sup> *Perkáta története*, szerk. Erdős Ferenc – Hatházi Gábor (Perkáta: Polgármesteri Hivatal, 1996), 100–103; Hatházi Gábor: *A kunok régészeti emlékei a Kelet-Dunántúlon*. Opuscula Hungarica V. (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2004), 171, 226–228.

## AZ ÁRPÁD-KORI TEMETŐK

A legkorábbi egy észak-dél irányú egyenes sorokból álló köznépi temető, amely néhány, viselethez tartozó melléklet alapján a 10. század végén, vagy legkésőbb a 11. században alakult ki (2. temető). Ezekről a tárgytól eltekintve a mellékletek, viseleti elemek a korban szokványos „szegénységet” mutatják, a legtöbb közöttük az S-végű hajkarika. Ez a temető a 12. század utolsó harmadának elején még használatban volt. Ugyanekkor egy részét már megszentelhatték, és délkeleti felén egy Árpád-kori, templomkörüli temető jött létre (3. temető). Leletanyagát tekintve erről a temetőről is a fentebb említettek mondhatók el, ugyanúgy szegényes képet mutat, és a mellékletek zömmel ugyancsak S-végű hajkarikák. Sajnos ennek régészeti nyomokat hagyó lehatárolása nem volt, így jelenleg határait inkább sejteni lehet, de a feldolgozás során az egymásra temetkezések segítségével majd feltehetően egyértelműen azonosítható lesz. Az első temetkezések időpontja még kétséges, de az éremanyag nagy része a 12. század második harmadából származik. Használatának vége egyértelműen a kunok tatárjárás utáni betelepítéséhez köthető, valószínűleg a 13. század utolsó harmadában kerültek földbe az utolsó sírok.

A fentiekből is érzékelhető, hogy a két temető – a feldolgozás jelen állapota szerint – akár egy időben is használatban lehetett, amellyel, hogy egymásra is rétegződtek. Jelenlegi ismereteink szerint ez szokatlan jelenség a saját korában. A két temetkezési, temetőhasználati mód egyházjogi, elvi megfontolásokból nem lehetne ugyanazon a helyszínen, bár egyre több esetben merül fel a gyanúja az ittenihez hasonló jelenségcsoportnak, ám általában ezek a kis kiterjedés vagy más okok miatt nem, vagy csupán részben vizsgálhatók.<sup>7</sup> Ez a lelőhely az első, amelynél minden kétséget kizáróan azonosítható, vizsgálható és a tudományos kiértékelést követően megítélhető ez a több évtizedes régészeti kutatási-értelmezési probléma.



2. kép: Kéttagú veret alsó része restaurálás előtt (soros rendezésű temető népessége) (fotó: Sándor Lajos)



3. kép: S-végű hajkarikák és Árpád-kori felhúzott gömbös fülbevaló/hajkarika az Árpád-kori temetőkből restaurálás előtt (fotó: Sándor Lajos)

## A KUNOK TEMETŐJE

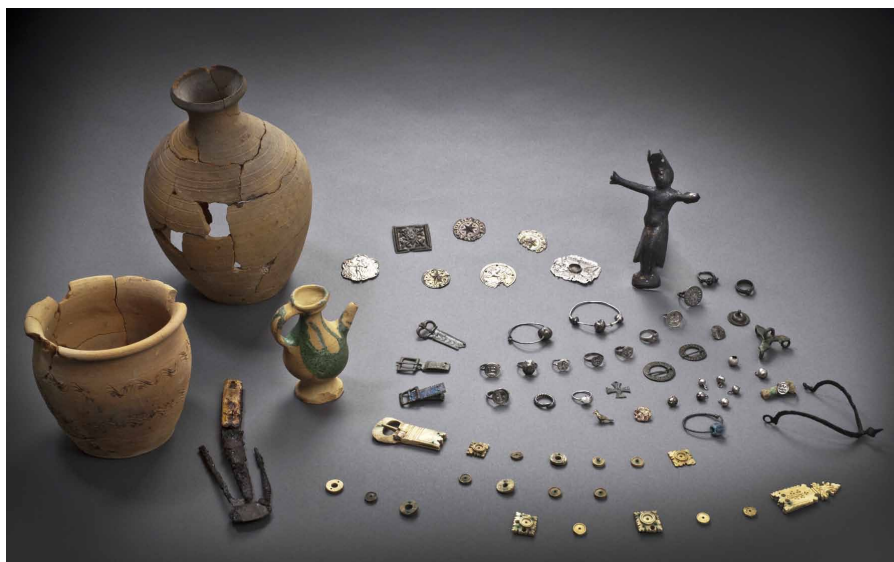
Ezt a már önmagában is különleges helyzetet árnyalja, hogy az Árpád-kori lakosság templomkörüli temetőjének területén a betelepülő kunok egy újabb temetőt létesítettek (4. temető). E lényegesen kisebb, újabb sírkert alatt tehát már két korábbi temető is megtalálható. Területe már sokkal jobban azonosítható, mivel többször megújított – nem egy időben létező – árkokkal, majd legvégül kerítéssel vették körbe. Az egyik ilyen kerítőárok egyben erődítésként is szolgált. 3 méteres mélysége és 4 méteres szélessége, egy fa híd-

<sup>7</sup> A témakörhöz: Szőke Béla: A bjelobrdoi kultúráról. *Archaeologiai Értesítő* 86 (1959), 38; Dienes István: A honfoglaló magyarok. In: *Orosháza története és néprajza*, szerk. Nagy Gyula (Orosháza: Orosháza Város Tanácsa, 1965), 159–160; Kulcsár Mihály: Az Árpád-kori templom körüli temetők kialakulásának kérdéséhez. (Előzetes beszámoló az 1993–1994. évi baracsi feltárásokról). *Somogyi Múzeumok Közleményei* 11 (1995), 227–239; Ritoók Ágnes: A magyarországi falusi templom körüli temetők feltárásának újabb eredményei. *Folia Archaeologica* 46 (1997), 167–168; Ritoók Ágnes: A templom körüli temetők régészeti kutatása. In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon*, szerk. Benkő Elek – Kovács Gyöngyi (Budapest: MTA Régészeti Intézete, 2010), 478–480; Langó Péter: A kora Árpád-kori temetők kutatása. In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon*, szerk. Benkő Elek – Kovács Gyöngyi (Budapest: MTA Régészeti Intézete, 2010), 456–457.





4. kép: Kőnig Frigyes feltárás közti művészi akvarell-rekonstrukciói a templomról és az azt kerítő árkok, erődítés fejlődéséről



5. kép: Válogatás a lelőhely leleteiből a Megmentett örökség – Kincsek Európa szívéből című kiállításhoz (fotó: Bicskei József)



6. kép: A soros rendezésű temető népességének veretei restaurálás előtt (fotó: Sándor Lajos)



7. kép: Aranyozott ezüst ruhaveret a kun szállástemetőből (fotó: Sándor Lajos)



8. kép: Felhúzott gömbös ezüst fülbevaló a kun temetőből restaurálás előtt (fotó: Sándor Lajos)



9. kép: Lefejezett szárnyasok a kun szállástemetőből  
(fotó: Szabó Gergely)



10. kép: Gyönggyel varrott tarsoly a kun szállástemetőből  
(fotó: Szabó Gergely)

szerkezet nyomai, valamint az árokból előkerült égett tapasztásomladék egyértelművé teszik, hogy sárral tapasztott falalánkkal vették körbe a templomot az erődárkon belül. Itt kell megjegyezni, hogy az árokkal vagy árkokkal való körbevétel lehetséges, sőt egyes adatok alapján szinte biztos, hogy még az eredeti és nem a kun lakosság tette meg elsőként. A részletes feldolgozás hivatott eldönteni ezt a kérdést is.

Jelenleg még nem teljesen egyértelmű, hogy a kunszállás temetője valójában az Árpád-kori templomkörüli temető leszűkítése-e, vagy ténylegesen egy új temető létesült. Azt azonban bizonyosan kijelenthetjük, hogy a terület megszakítás nélkül lakott volt, ezt bizonyítják az itt előkerült érmék is, melyek a folyamatos pénzforgalom bizonyítékai. Elképzelhető, hogy a tatárjárás elkerülte a falut, mivel semmilyen közvetett, vagy közvetlen nyom nem került elő, amely egyértelműen a 13. század közepe körüli, háborús cselekményekkel lenne összefüggésbe hozható. A Perkáta Nyúli-dűlői kunok betelepítését közvetlenül nem indokolhatják a tatárjárás eseményei. Sokkal valószínűbb, hogy valamilyen más, helyi történet teremtett lehetőséget. Ez teremtett lehetőséget, helyesebben adott helyet a kunok számára. Az antropológiai vizsgálatok eredményei és a részletekbe menő temető-feldolgozások – várhatóan – hozzájárulnak majd a kérdés és az esemény időpontjának megnyugtató tisztázásához.

A kunok temetője, amelynek közepén egy többször átépített templom is állt, szép számmal tartalmazott viseleti elemeket: pártákat, ruhavereteket, öveket, gyönggyel varrott tarsolyokat. Edények, vagyis túlvilágra szánt élelmiszer is került egy-egy sírba, sőt egy esetben a templom nyugati homlokzata előtt két lefejezett szárnyast helyeztek el. Ennek a korabeli keresztény szokásokhoz kapcsolódó megítélése kérdéseket vet fel a keresztény hit mélységének tekintetében. A kun tradíciókat inkább a viselet módja jelezte, mivel arányaiban kevés olyan tárgytypus került elő, ami kifejezetten a kunokhoz lenne köthető, mint amilyen például a felhúzott gömbös fülbevaló vagy gyönggyel varrott tarsoly. Sokkal jellemzőbb, hogy a korabeli piacokon megvásárolható tömegtermékeket viselték, de más divat szerint, mint a Kárpát-medence többi népcsoportja. Ilyenek voltak többek között a nagyszámú aranyozott ezüst ruhaveretek, amelyek párta- és ruhadíszként is szolgáltak. Ezek az eltérő szokásokat mutató viseleti elemek azonban megszűntek legkésőbb a 15. századra, és úgy tűnik, hogy a kunszállás lakossága kulturálisan teljesen beolvadt a környező lakosságba. A temető a 16. század első harmadában még biztosan használatban volt.



Kovács Loránd Olivér • *Perkáta, egy nem szokványos középkori lelőhely*

A temető legkésőbbi fázisára, helyesebben utóhasználatára<sup>8</sup> utalnak azok a kisgyermek-, csecsemősírok, amelyekben az elhunytat edénybe helyezték, illetve a fejet a szokásostól eltérően keletre tájolták (5. temető).

A fentebbi összefoglalás csupán szűk betekintést enged a tudományos feldolgozás elején tartó munkába, amely már így is izgalmas, fontos eredményekkel szolgált.

#### AJÁNLOTT IRODALOM

BENKŐ ELEK – KOVÁCS GYÖNGYI (szerk.)

*A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon.* Budapest: MTA Régészeti Intézete, 2010.

ERDŐS FERENC – HATHÁZI GÁBOR (szerk.)

*Perkáta története.* Perkáta: Polgármesteri Hivatal, 1996.

HATHÁZI GÁBOR

*A kunok régészeti emlékei a Kelet-Dunántúlon.* Opuscula Hungarica V. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2004.

HATHÁZI GÁBOR

*Sírok, kincsek, rejtélyek. Híres középkori leletek Kiskunhalas környékén.* Kiskunhalas: Thorma János Múzeum, Halasi Múzeum Alapítvány, 2005.

PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS

A kunok feudalizálódása és a régészet. In: *Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai,* szerk. Fodor István – Selmeczi László, 93–104. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1985.

PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS

*Hagyományok, kapcsolatok és hatások a kunok régészeti kultúrájában.* Karcag: Önkormányzat, 1993.

VÁSÁRY, ISTVÁN

*Cumans and Tatars, Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365.* Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

---

<sup>8</sup> Utóhasználatnak tekintjük azokat a temetkezéseket, amelyek már a temető rendszeres használatát követően kerülnek a temetőbe. Ezek gyakran keresztesleletlen gyermekek-csecsemők sírjai, akiket nem lehetett beszentelt földbe temetni, így, ha volt rá lehetőség, kerestek számukra egy – legalább egykoron – megszentelt földnek tekintett helyet.